

PROJEVY ZÁSADY KONTRADIKTORNOSTI V ČESKÉM TRESTNÍM A CIVILNÍM PROCESU

REFLECTION OF THE PRINCIPLE OF CONTRADICTORY IN THE CZECH CRIMINAL AND CIVIL PROCESS

Jiří Mulák¹, Vladislav Vnenk²

<https://doi.org/10.33542/SIC2020-2-06>

ABSTRAKT

Příspěvek³ se zabývá zásadou kontradiktornosti a jejími projevy v trestním a civilním procesu. Nejprve je pojednáno o uplatnění zásady kontradiktornosti v trestním řízení, zejména ve stadiu hlavního líčení, a posléze o jejím uplatnění v civilním procesu. Zvláštností trestního procesu je jeho členění na předsoudní stádium a řízení před soudem, přičemž obě stadia se významným způsobem odlišují, přesto se ovlivňují a do značné míry také předurčují. Specifikem civilního procesu, u kterého z povahy věci absentuje klasické předsoudní stádium, je jeho diferenciací na řízení sporné a nesporné. Zásada kontradiktornosti, jako právo na přístup k informaci a reakci na ni, nabývá v těchto variacích různého obsahu.

ABSTRACT

The paper deals with the principle of contradictory and its reflection in criminal and civil proceedings. First, the application of the principle of contradictory in criminal proceedings is discussed, especially at the stage of the main trial, and then its application in civil proceedings. The peculiarity of the criminal process is its division into the pre-trial stage and court proceedings, while the two stages differ significantly, yet they influence each other and to a large extent also predetermine them. The specificity of the civil process, in which the classical pre-trial stage is absent by the nature of the matter, is its differentiation into a controversial and indisputable procedure. The principle of contradictory, as the right to access and respond to information, takes on different content in these variations.

I. ÚVOD

Kontradiktornost v tom nejobecnějším smyslu slova bývá v nauce označována za pravidlo přirozeného práva ovládající každé soudní řízení,⁴ z čehož logicky plyne označení principu kontradiktornosti⁵ za jeden z fundamentálních a imanentních principů soudního procesu vůbec, resp. za jednu z „hlavních záruk soudního řízení“.⁶ Svě historické kořeny má v klasické zásadě „*audiatur et altera pars*“ (nechť je slyšena i druhá strana).

¹ JUDr., Ph.D., Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, Česká republika
Charles University, Faculty of Law, Prague, Czech Republic.

² JUDr., Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Plzeň, Česká republika
University of West Bohemia in Pilsen, Faculty of Law, Czech Republic.

³ Tento příspěvek je výstupem programu Progres „Q02 - Publicizace práva v evropském a mezinárodním srovnání“ (podíl J. Muláka) a projektu Západočeské univerzity v Plzni s č. SGS-2019-026: Suverenita, bezpečnost státu a lidská práva ve vztahu k evropské integraci a aplikaci práva (podíl V. Vnenka).

⁴ REPÍK, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha 2002, s. 147.

⁵ Německy „*Grundsatz des kontradiktorischen Verfahrens*“, francouzsky „*le principe du contradictoire*“, anglicky „*the right to adversarial proceedings*“ či „*the principle of proceedings which are contradictory*“.

⁶ Rozhodnutí ESLP *Feldbrugge proti Nizozemsku* ze dne 29. 5. 1986, stížnost č. 8562/79.

Podle B. Repíka bez tohoto principu „vůbec nelze mluvit o procesu, když podstatou procesu je konfrontace dvou stran, z nichž každá musí mít možnost vyjádřit se, popírat návrhy, argumenty a důkazy druhé strany a předkládat vlastní“.⁷ Pakliže vyjdeme z těchto tezí, můžeme kontradiktornost označit za pojmový znak moderního soudního procesu jakožto typizovaného a právně formalizovaného způsobu řešení sociálních, resp. právních konfliktů, přičemž není rozhodně namístě jej asociovat s určitou právní kulturou nebo systémem, např. se systémem common law.⁸

Princip kontradiktornosti je dále možné označit za přímý výraz diskurzivity v procesní oblasti, neboť je založen na myšlence, že sporné skutečnosti se během řízení prezentují ve formě polemiky (kontradikce). Nezbytným předpokladem kontradiktornosti řízení je rovné postavení obou procesních stran, které tak mají stejnou možnost hájit svá stanoviska před nestranným a nezávislým soudem. Právě procesní rovnost je nejlepším garantem, že se soudci podaří objasnit co nejlépe skutkový stav a poskytnout co nejuvhodnější interpretaci relevantního práva. Rovnost účastníků řízení je založena na premise, že zacházet s lidmi spravedlivě znamená zacházet se všemi stejně a neposkytovat jedné ze stran jakékoliv neospravedlnitelné výhody. Procesní strany totiž nejsou pouhými objekty, ale naopak mají možnost aktivně se účastnit na tvorbě výsledného rozhodnutí. Rozhodování soudu tak sice zůstává autoritativní, pozbývá však svého autoritářského charakteru tím, že soud neumlčuje procesní strany a nezůstává uzavřen do svého pojetí práva, ale naopak bere v úvahu všechny jejich vznesené argumenty, propůjčuje svému rozhodnutí nezbytnou legitimitu, která se nezakládá pouze na soudcovské autoritě, ale navíc je podpořena racionalitou soudního rozhodnutí, kde výsostné místo zaujímá odůvodnění rozhodnutí. Testem respektu soudce k těmto pravidlům dokazování je přesvědčivost odůvodnění rozhodnutí, které za stanovených podmínek podléhá instančnímu přezkumu v rámci řádného a za určitých podmínek i mimořádného opravného řízení, což je cesta vedoucí k odpovědnosti soudce za příslušné rozhodnutí. Procesní předpisy stanovují, jakým způsobem mají být rozsudek (§ 120 a § 125 tr. řádu; § 157 o.s.ř.) a usnesení odůvodněny (§ 134 odst. 2 tr.řádu; § 167 odst. 2 a §169 o.s.ř.). Kontradiktornost řízení je jedním z fundamentálních předpokladů existence práva na spravedlivý proces a ve své podstatě znamená, že obě procesní strany mají právo seznámit se se všemi důkazy či vyjádřeními, které budou mít vliv (relevanci) na rozhodnutí ve věci, a to bez ohledu na to, zda je soudu předložila druhá strana nebo zda si je vyžádal, vyhledal či jinak sám soud.

II. UPLATNĚNÍ ZÁSADY KONTRADIKTORNOSTI V TRESTNÍM PROCESU

České trestní řízení (český trestní řád) je typickým představitelem kontinentálního modelu trestní řízení, neboť je vystavěno na zásadách tzv. osvícené inkvizice, resp. refomovaného kontinentálního modelu. Pro kontinentální model je charakteristické to, že vychází z doktríny právního státu, přičemž státy kontinentálního modelu jsou v zásadě étatistické (svěřující státním orgánům – orgánům činným v trestním řízení - velkou pravomoc, ale i velkou odpovědnost), proaktivní, dogmatické, hierarchické a centralizované. Chápání trestního procesu je zde veřejnoprávní, kdy hlavním (určujícím) cílem je ochrana společnosti, byť na významu nabývá též ochrana práv jednotlivce (osoby, proti které je vedeno trestní řízení – obviněného, ale i poškozeného). Zvláštností trestního řízení jsou jeho fáze (stadia), jimiž jsou přípravné řízení (vnitřně členěné na tzv. *inkvizici generální* - prověřování a *inkvizici speciální* – vyšetřování), předběžné projednání obžaloby, hlavní líčení, opravné řízení a vykonávací řízení. Zde pro úplnost dodejme, že vztah mezi předsoudním stadiem a řízením před soudem, pokud jde o rozsah dokazování, patří mezi nejsložitější otázky trestního práva procesního. Pokud jde o řízení před

⁷ REPÍK, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha 2002, s. 147.

⁸ Rozhodnutí ESLP *Brandstetter proti Rakousku* ze dne 28. 8. 1991, stížnosti č. 11170/84, 12876/87, 13468/87.

soudem jedná se v duchu kontinentální tradice o tzv. „judge-led“ model, nikoliv o tzv. „party-driven“ model, typický pro anglo-americké soudní řízení.

Nejtypičtější základní zásadou českého trestního řízení je zásada oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu) s určitými výjimkami ve prospěch zásady dispoziční. Tato profilující zásada nachází svůj projev v otázce zahájení trestního řízení (stíhání) v zásadě legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu)⁹ a v oblasti dokazování v zásadě vyhledávací (§ 2 odst. 5 tr. řádu).¹⁰ Je to právě zásada vyhledávací, která spolu se zásadou materiální pravdy (obě upravené v § 2 odst. 5 tr. řádu) a zásadou volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. řádu) tvoří triádu typických zásad kontinentálního modelu v oblasti dokazování, které je jinak jádrem trestního řízení.

Podstatou inkvizičního (osvícené inkvizice) systému je to, že se ponechává na státním orgánu (veřejném žalobci a *in fine* soudci), aby ve veřejném zájmu přiměřenými a zákonnými prostředky zajistil, že bude v rámci dokazování zjištěno, jak to „opravdu bylo“ (praktická jistota), tedy důkazní prostředky jsou v rukou státního orgánu (zásady oficiality, legality, vyhledávací, volné hodnocení důkazů, materiální pravda) a obhajoba (existující díky obžalovací zásadě, jejíž podstatou je rozdělení procesních funkcí mezi jednotlivé subjekty) je tu zejména od toho, aby tyto státní orgány kontrolovala, aby vytvořila právo na spravedlivý proces tím, že nedovolí státnímu orgánu se odchýlit od pravidel, která jsou mu - v duchu ústavního imperativu zásady enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí (*secundum et intra legem*; čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR a čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) - předem zákonem stanovena (presumpce nevinoty, zásada řádného zákonného procesu, právo na obhajobu, možnost podávat opravné prostředky, *favor defensionis*, *ne bis in idem*).

1. Evropské souvislosti

Výše bylo naznačeno, že zásadu kontradiktornosti lze charakterizovat jako prvek práva na spravedlivé projednání věci, které je samo integrální součástí práva na spravedlivý proces. V určitém smyslu doplňkem kontradiktornosti je zásada rovnosti zbraní, která v kontradiktorním řízení dává oběma stranám šanci před soudem efektivně prosazovat své oprávněné zájmy. Jde o to, že samotný požadavek kontradiktorního projednání věci by neměl takový význam, kdyby stranám nebyla zaručena rovnost. Hovoříme o principu „rovnosti zbraní“ (tj. principu, že každá ze stran v procesu musí mít stejnou možnost hájit své zájmy a že žádná z nich nesmí mít podstatnou výhodu vůči straně odpůřící). V oblasti dokazování princip rovnosti zbraní zejména vyžaduje, aby každá strana měla možnost navrhnout nebo předkládat důkazy k podpoře svého tvrzení nebo na svoji obhajobu. Jedná se o principy zcela zásadní, ve kterých B. Repík, emeritní soudce Evropského soudu pro lidská práva, viděl postavení obou zásad „v *samé podstatě spravedlnosti*“, kdy bez kontradiktornosti vůbec nelze mluvit o procesu. Konkrétní podoba obou zásad je ve smyslu EÚLP určena evolutivním výkladem ESLP, neboť i zde dochází k autonomnímu výkladu pojmů v zájmu zajištění jednotného chápání v jurisdikci EÚLP.

V této souvislosti je potřeba uvést, že EÚLP neupravuje dokazování jako takové, přičemž se dotýká přímo či nepřímo jen jeho některých aspektů. Úprava dokazování v trestních věcech je závislá na vnitrostátním právu a EÚLP státům nepředepisuje žádnou zvláštní úpravu, což je pochopitelné vzhledem k rozmanitosti právní úpravy dokazování v evropských právních systémech, resp. v jurisdikcích členských států Rady Evropy. Ani Evropský soud pro lidská práva se nikdy vyslovil v tom směru, že by snad reformovaný kontinentální systém nesplňoval elementy kontradiktornosti. Judikatura ESLP však stanovila určité mantinely, ve kterých se musí dokazování pohybovat, a se zřetelem na ně se určité pravidlo dokazování může ukázat být v rozporu s požadavkem spravedlivého procesu podle článku 6 EÚLP, resp. v rozporu čl. 6 odst. 1 či 3 EÚLP, případně obou ustanovení. Každá strana musí mít možnost seznámit se se

⁹ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 139 an.

¹⁰ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 207 an., 294 an.

všemi podklady, tvrzeními, důkazy protistrany a zároveň musí mít možnost vyjádřit se k tvrzením, důkazům, argumentům protistrany. Musí mít dále možnost popírat důkazy a argumenty protistrany stejně jako právo na to, aby v řízení byly vyslechnuty její argumenty, návrhy a požadavky. Postulát kontradiktornosti se pochopitelně vztahuje i na informace a důkazy obstarané samotným soudem. Nejčastěji se právo na kontradiktorní proces uplatňuje při zajištění účasti obviněného na řízení před soudem, při předkládání důkazů a při provádění důkazů, zejména při výslechu svědků. Zde lze odkázat na čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP, ve kterém se uvádí, že obviněný má právo vyslýchat svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek jako svědků proti sobě.¹¹ Princip kontradiktornosti potom můžeme chápat jako způsob hledání pravdy, nebo jako právo stran na obhajobu, anebo jako kritérium soudního procesu, k čemuž se váží příslušné základní zásady trestního řízení (§ 2 tr. řádu).¹²

Zásada kontradiktornosti trestního řízení se skládá ze dvou neoddelitelných komponentů – jednak z práva na informace (tj. práva, resp. povinnosti seznámit se se všemi dokumenty a důkazy, které mohou ovlivnit rozhodnutí) a z práva vyjádřit se k předloženým důkazům, přičemž za součást kontradiktorního řízení považují prvky rovnost zbraní, právo obviněného účastnit se řízení před soudem a předkládat důkazy a právo na kontradiktorní výslech svědka.¹³ Nejedná se však o práva absolutní, o čemž svědčí bohatá rozhodování praxe Evropského soudu pro lidská práva.

2. Česká reflexe

Projevy zásady kontradiktornosti můžeme nalézt, jak v přípravném řízení, tak i v řízení před soudem. Z povahy věci je však takové uplatnění podstatnější v hlavním líčení, neboť se z hlediska dokazování jedná o jádro trestního řízení, byť jde o stadium fakultativní. Předně je třeba poznamenat, že současný trestní řád princip kontradiktornosti nikde nedefinuje (není například uveden mezi základními zásadami trestního řízení), což by měly změnit rekodifikační práce na novém trestním řádu.¹⁴ Vyšetřovací fáze přípravného řízení (tzv. inkvizice speciální) a trestní stíhání počíná usnesením o zahájení trestního stíhání, proti němuž je přípustná stížnost, která z povahy věci nemá odkladný účinek. Toto usnesení typicky vydáváno policejním orgánem a o stížnosti tak zpravidla rozhoduje dozorující státní zástupce. Vzhledem k tomu, že stížnost je možné podat pro nesprávnost výroku usnesení nebo pro porušení ustanovení o řízení, které usnesení předcházelo, a zároveň jí lze opřít o nové skutečnosti a důkazy (§ 145

¹¹ K tomu podrobněji ŘÍHA, J.: Vybrané aspekty použitelnosti protokolů o dřívějších svědeckých výpovědích v hlavním líčení s ohledem na judikaturu ESLP. In: JELÍNEK, J. a kol.: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, s. 233.

¹² OLEJ, J. – KOLCUNOVÁ, M. – KOLCUN, J.: Kontradiktornost' v trestnom konaní, Bratislava: C. H. Beck, 2014, s. 49-67; MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 101, 275 an.

¹³ MULÁK, J.: Zásada kontradiktornosti trestního řízení – evropské souvislosti a česká reflexe. Bulletin advokacie, 2019, č. 3, s. 33 – 38.

¹⁴ Klíčový dokument, kterým jsou Východiska a principy nového trestního řádu, vymezuje zásadu kontradiktornosti následovně:

Zásada kontradiktornosti: (1) Při dokazování v řízení před soudem mají strany právo provádět důkazy za stejných podmínek. Důkaz provádí ta strana, která důkaz navrhla. Jestliže provedení důkazu navrhne shodně více stran, rozhodne předseda senátu o tom, která z nich důkaz provede. (2) V případě provedení důkazu soudem mají strany právo vyjádřit se k provedenému důkazu. Spočívá-li provedení důkazu ve výslechu svědka nebo znalce, má každá ze stran právo klást otázky za stejných podmínek. (3) Obviněný nesmí být odsouzen výlučně či v převažující míře na základě důkazu, k němuž neměl možnost se sám nebo prostřednictvím obhájce vyjádřit a, jde-li o výpověď svědka, klást mu otázky. Oproti tomu pracovní verze osnovy nového trestního řádu zakotvuje zásadu kontradiktornosti takto: § 8 Kontradiktornost řízení: (1) Obviněný má právo být způsobem a za podmínek uvedených v trestněprocesním zákoně seznámen s tím, co je mu kladeno za vinu a jaký trestný čin je v tom spatřován, a s důkazy, které orgány činné v trestním řízení v přípravném řízení opatřily, a to jak v jeho prospěch, tak i v neprospěch, a vyjádřit se k nim. (2) Strany mají právo pramen důkazu nebo důkazní prostředek vyhledat, předložit, navrhnout jeho provedení nebo jej v souladu se zákonem provést, klást vyslýchaným osobám otázky a vyjádřit se k provedeným důkazním prostředkům a k důkazům z nich vyplývajícím.

odst. 1, 2 tr. řádu), je kontradiktornost s ohledem na toto stadium trestního řízení, v němž státní zástupce nemá ještě postavení strany (§ 12 odst. 6 tr. řádu), zachována.

Jak vyplývá ze znění trestního řádu, tak možnost napadat nesprávnost výroku usnesení je poměrně široká – lze napadat nezákonnost nebo neodůvodněnost. Vady usnesení mohou být povahy skutkové i právní.¹⁵ Tím ovšem předpokládaná aktivita obhajoby (tj. obviněného a jeho obhájce) v přípravném řízení z pohledu kontradiktornosti ve smyslu polemiky se závěry policejního orgánu nebo státního zástupce končí. Obviněný sice může prostřednictvím svého obhájce činit podání, kterými se bude vyjadřovat například k dosavadnímu průběhu dokazování, policejní orgán ani státní zástupce však nemusí na argumentaci v nich obsaženou reagovat. V této souvislosti pak nelze opomenout ustanovení § 165 tr. řádu, které jednak stanoví připouští možnost obviněného na vyšetřovacích úkonech (odst. 1), jednak stanoví procesní nárok obhájce být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění o něm zajistit (odst. 2). V obou případech je umožněno klást otázky vyslychaným svědkům. Institut skončení vyšetřování (§ 166 tr. řádu) je spojen toliko s možností prostudovat spisy a učinit návrhy na doplnění dokazování.

Klíčovým rozhodnutím, kterým se trestní věc přenáší z přípravného řízení do řízení před soudem, je obžaloba.¹⁶ Toto rozhodnutí *sui generis* však na dosavadní obhajobu obviněného reagovat nemusí. I kdyby tedy obhajoba učinila podání (stanovisko k obžalobě), což jí trestní řád nezakazuje (zde platí zásada legální licence) a v němž by argumentovala, že skutek kladený obviněnému za vinu není správně právně kvalifikován, nebo že skutkové hodnocení dosavadního dokazování je chybné, státní zástupce není povinen se s takovou obhajobou v obžalobě vypořádat, neboť trestní řád mu žádnou takovou povinnost nestanoví, což ovšem neznamená, že to nemůže do textu obžaloby uvést.¹⁷ Absenci jakékoli kontradiktorní právní argumentace ve fázi podávání obžaloby nenapravuje ani právní úprava následného fakultativního stadia trestního řízení, kterým je předběžné projednání obžaloby (§ 185 tr. řádu).

V hlavním líčení by se měl princip kontradiktornosti prosazovat v zásadě bez jakéhokoli omezení. Lze konstatovat, že česká právní úprava má v tomto však značné rezervy. Obžalovaný má sice možnost vyjádřit se k obžalobě, a to jako první, musí tak ovšem učinit v rámci svého výslechu. Český trestní proces nezná anglo-americký institut úvodního prohlášení (*opening statement*), v němž by mohl obviněný (obžalovaný) uvést, zda se cítí vinen či nevinen (*guilty plea*), a dále by se mohl, a to i prostřednictvím obhájce vyjádřit k podané obžalobě. Vzhledem k tomu, že státní zástupce přednáší obžalobu v úvodu hlavního líčení, měla by i obhajoba mít možnost ovlivnit mínění nezávislého soudu, který navíc poté provádí dokazování. Uvedené by pak podle Pelce mělo platit zvláště v naší koncepci trestního řízení, v níž dokazování v hlavním líčení je převážně v režii soudu (jde o tzv. *judge led model*).¹⁸ Stejně tak v průběhu dokazování v hlavním líčení je polemika stran trestního řízení omezená a jejímu plnému uplatnění chybí *expressis verbis* zakotvená možnost obžalovaného vyjadřovat se k provedeným důkazům prostřednictvím svého obhájce (srov. § 214 tr. řádu). Ustanovení § 215 tr. řádu pak stanoví součinnost stran při dokazování.¹⁹ Lze konstatovat, že jedinou zákonem předvídanou možností,

¹⁵ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2018, s. 665.

¹⁶ Vedle obžaloby je to návrh na potrestání, návrh na schválení dohody o vině a trestu a také návrh na uložení ochranného opatření.

¹⁷ Ustanovení § 177 písm. a) tr. řádu hovoří o tom, že obžaloba mj. musí obsahovat odůvodnění žalovaného skutku s uvedením důkazů, o které se toto odůvodnění opírá, a seznam důkazů, jejichž provedení se v hlavním líčení navrhuje, jakož i právní úvahy, kterými se státní zástupce řídil při posuzování skutečností podle příslušných ustanovení zákona

¹⁸ PELC, V.: Kontradiktornost – realita nebo chiméra českého trestního procesu? In: JELÍNEK, J. a kol.: Ochrana základních práv a svobod prostředky trestního práva procesního. Praha: Leges, 2020 (v tisku).

¹⁹ § 215 odst. (1) *Státní zástupce, obžalovaný, jeho obhájce a opatrovník, zúčastněná osoba, poškozený a jejich zmocněnci mohou se souhlasem předsedy senátu klást vyslychaným otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu.*

jak v hlavním líčení kvalifikovaně a souhrnně přednést argumenty obhajoby ke *questiones facti et iuris* jsou závěrečné řeči, neboť právo závěrečné řeči má i obhájce (§ 216 tr. řádu). Po stížnosti proti usnesení o zahájení trestního stíhání tak jde o jediný skutečně kontradiktorní prvek, v jehož rámci může dojít ke skutečné a komplexní polemice s obžalobou.

3. Možnosti a perspektivy

I přes výše uvedené „deficity“ kontradiktornosti lze konstatovat, že současný model dokazování v trestním řízení, který soudce zavazuje v nezbytném rozsahu doplňovat dokazování, přitom neshledávám žádný rozpor s právem na spravedlivý proces, neboť z podstaty trestního práva je zájem nikoliv pouze na tom, aby nedošlo k nespravedlivému odsouzení nevinného, nýbrž i na tom, aby byl skutečný pachatel spravedlivě potrestán. Pokud se tedy v jisté fázi řízení zjistí, že je třeba doplnit dokazování, neboť např. důkazy předložené státním zástupcem ještě neprokazují vinu obviněného bez důvodných pochybností, je přece za účelem ochrany veřejného zájmu, resp. vyvažování veřejného a soukromého zájmu a zjištění materiální pravdy, která je finálním cílem trestního řízení nezbytné, aby soudce v potřebném rozsahu dokazování doplnil. Musíme tedy vycházet z teze, že soud je nestranný, a cokoliv dělá, dělá proto, aby dospěl ke spravedlivému rozhodnutí,²⁰ neboť jeho úkolem je vyvažování veřejného zájmu na potírání kriminality, reprezentované veřejným žalobcem, a ochranou základních práv a svobod osob, proti kterým je vedeno trestní řízení (srov. čl. 4 Ústavy ČR, který hovoří o tom, že základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci). Touží-li zákonodárce po zvýšení aktivity procesních stran, ať tak v žádném případě nečiní na úkor zásady vyhledávací, neboť v takovém případě by se hledání materiální pravdy v trestním řízení mohlo stát již toliko ideálem. Také je nutné mít na zřeteli specifické postavení státního zástupce, který je procesní stranou, ale z povahy svého postavení (jako ochránce veřejného zájmu) musí být nestranný a objektivní. Jde totiž o to, že zájem veřejného žalobce není jednostranný, nýbrž proměnlivý, jelikož se v závislosti na skutkových zjištěních učiněných v trestním řízení může později shodovat se zájmem (původní „protistrany“) obviněného. Z tohoto důvodu má také např. nejširší možnost u odvolacího práva [§ 246 odst. 1 písm. a) tr. řádu].

Nepromyšlené posilování sporné povahy soudní fáze trestního řízení (např. zavedením formálního důkazního břemene, jako tradičního institutu sporného civilního řízení) může vést k prolamování některých důležitých pilířů trestního procesu kontinentálního typu, tedy příkladmo zásady presumpce nevinu, materiální pravdy, vyhledávací a volného hodnocení důkazů. Jako vhodnější se jeví přeměna obecného pravidla (tedy že předseda provádí dokazování) ve výjimku (státní zástupce provádí důkazy ve prospěch obžaloby vždy bez ohledu na to, zda byly navrženy již v obžalobě nebo při hlavním líčení, pokud si jejich provedení nevyhradí předseda senátu) a dále uložení povinnosti obhájci provést důkaz navržený obhajobou. Zavedení plně kontradiktorního (ve smyslu adversárního) trestního řízení, spojeného s úplným formálním důkazním břemenem státního zástupce, by nutně znamenalo to,

(2) Státní zástupce, obžalovaný a jeho obhájce mohou žádat, aby jim bylo umožněno provést důkaz, zejména výslech svědka nebo znalce. Předseda senátu jim vyhoví zejména tehdy, jestliže jde o důkaz prováděný k jejich návrhu nebo jimi opatřený a předložený; není povinen jim vyhovět, jde-li o výslech obviněného, výslech svědka mladšího než osmnáct let, nemocného nebo zraněného svědka, anebo jestliže by provedení důkazu některou z uvedených osob nebylo z jiného závažného důvodu vhodné. Jestliže je výslech stejného svědka nebo znalce navrhován jak státním zástupcem, tak i obžalovaným nebo obhájcem, a obě strany žádají o provedení výslechu, rozhodne předseda senátu po vyjádření obou stran o tom, která z nich výslech provede. Provádění výslechu některou z uvedených stran může předseda senátu přerušit jen tehdy, není-li výslech prováděn v souladu se zákonem, na vyslýchaného je vyslýhacím činěn nátlak nebo je výslech jím veden jiným nevhodným způsobem, anebo předseda senátu nebo člen senátu považuje za nezbytné položit vyslýchanému otázku, jejíž položení není možno odložit na dobu po provedení takového výslechu nebo jeho části.

(3) Po provedení výslechu nebo jeho části podle odstavce 2 má právo druhá strana klást vyslýchanému otázky. Poslední věta odstavce 2 platí tu obdobně.

(4) Po provedení všech důkazů zjistí předseda senátu, zda strany nečiní návrhy na doplnění dokazování.

²⁰ MIČKAL, M.: Úloha soudce a aktivita stran při provádění výslechu svědka v řízení před soudem, *Trestní právo*, 2018, č. 1, s. 13-20.

že soud by nemohl vyhledat a provést důkazy ve prospěch či v neprospěch obžalovaného, a to z důvodu úplné rovnosti stran, která je však iluzorní, neboť strany v trestním řízení si mohou být rovny toliko v právech, nikoliv však v povinnostech. Faktická nerovnost je dána i důsledky zásady presumpce nevinny.

Dále to může znamenat faktické snížení práva na obhajobu u méně majetných obviněných, kteří si nebudou moci dovolit profesionální obhajobu, protože obviněný v adversárním modelu, spíše než nestranného a nezávislého soudce, potřebuje velmi dobrého obhájce. Bude-li zvolena cesta takového kontradiktorního procesu, bude dále nevyhnutelné zachovat a dále posílit instituty jako dohoda o vině a trestu, uznání viny, upuštění od dokazování nesporných skutečností. Řešení nelze spatřovat ani v tom, že by soud mohl z vlastní iniciativy vyhledávat a provádět důkazy výlučně ve prospěch obžalovaného, a to proto, že jednak takový soudce nebude nestranný, když bude trestním řádem konstituován jako „pomocník obhajoby“ (možný rozpor s čl. 82 Ústavy ČR), a jednak se může ukázat, že soudem v dobré víře provedený důkaz ve prospěch je obsahově důkazem (alespoň částečně) v neprospěch obžalovaného, což souvisí s jeho procesní použitelností.²¹

Posilování prvků kontradiktornosti však znamená nutnost dalšího oslabování (snad) stále vůdčí zásady legality vyjádřené v § 2 odst. 3 tr. řádu, resp. její akusační složky, která bývá někdy zpochybňována, ve prospěch zásady oportunitity, což může odůvodňovat posilování kontroly diskrečních oprávnění státního zástupce ze strany poškozeného, například formou subsidiární trestní žaloby. Tímto by však docházelo k tomu, že by soud „hlídal“ ochránce, resp. představitele veřejného zájmu, kterým je v trestním řízení výlučně veřejný žalobce, a nepřímo by se tak stával vykonatelem zásady legality, která mu v podmínkách demokratického právního státu příslušet nemůže, neboť platí zásada obžalovací, jejíž podstatou je rozdělení procesních funkcí mezi subjekt žalující (obžaloba), obhajující a rozhodující. Posilováním již existujících prvků kontradiktornosti v přípravném řízení (např. širším rozsahem účasti obhájce ve vyšetřovacích úkonech) či zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce se těžiště dokazování může fakticky přesouvat z řízení před soudem do přípravného řízení vzdor deklarovanému (opačnému) trendu, kterým je posilování řízení před soudem, a znamenat návrat do doby, kdy těžiště dokazování se nacházelo v přípravném řízení a úlohou soudu bylo jen opakování již provedených důkazů. Je potřeba proto k posilování prvků kontradiktornosti trestního řízení přistupovat odpovědně a uvážlivě, zejména pak respektovat kontinentální koncepci trestního řízení.

III. UPLATNĚNÍ ZÁSADY KONTRADIKTORNOSTI V CIVILNÍM PROCESU

Zásadě kontradiktornosti v civilním procesu je oproti zásadě kontradiktornosti v trestním řízení věnována ze strany právní vědy bohužel minimální pozornost. Zásada kontradiktornosti je v rámci civilního procesu obvykle definována jako právo účastníka seznámit se s tvrzeními a podáními ostatních účastníků a právo o nich diskutovat. Zahrnuje však i právo oponovat, tedy vyjevovat sporné skutečnosti cestou polemiky, sporu.²²

Systematicky je tato zásada řazena do skupiny zásad odpovídající právu na spravedlivý proces, přičemž jako taková je právní vědou civilního procesu funkčně napojena k zásadě rovnosti.²³ Ústavní soud ČR konstantě judikuje, že *součástí práva na spravedlivý proces je mimo jiné vytvoření prostoru k tomu, aby účastník řízení mohl účinně uplatňovat námítky a*

²¹ Na toto krajně obtížné téma srov. nejnovější publikaci ZAORALOVÁ, P.: *Procesní použitelnost důkazů v trestním řízení a její meze*. Praha: Leges, 2018.

²² ZAHRADNÍKOVÁ, R. a kol.: *Civilní právo procesní*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 50.

²³ WINTEROVÁ, A. - MACKOVÁ, A. a kol.: *Civilní právo procesní. První část – Řízení nalézací*. Praha: Linde, 2014, s. 67 – 68; K tomu shodně ZAHRADNÍKOVÁ, R. a kol.: *Civilní právo procesní*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 50.; K tomu shodně též KŘIVÁČKOVÁ PETROV, J.: *Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním*. In: *Acta Iuridica Olomucensia*, 2011, č. 1/2011, s. 117 – 124.

*argumenty, které jsou způsobilé ovlivnit rozhodování soudu a s nimiž se soud musí v rozhodnutí náležitě vypořádat: „(...) vytvoření prostoru pro účinné vznesení námitek (v kontradiktorním schématu řízení) nejlépe zajistí ochranu základních práv, jež je z hlediska fair procesu prvotním účelem soudního řízení. Institucionálně garantovaná možnost dotčených osob návrhy a námítkami účinně participovat na soudním procesu, patří mezi elementární pravidla soudního řešení sporů.*²⁴ Nutno dodat, že i Ústavní soud stejně jako právní věda civilního procesu zařazuje zásadu kontradiktornosti funkčně k zásadě rovnosti účastníků.²⁵ Právě rovnost účastníků civilního procesu ve spojení se zásadou kontradiktornosti umožňuje náležité zjištění skutkového stavu v daném řízení, neboť každá z procesních stran má rovné postavení co do možnosti uplatnit řádně své argumenty a zpochybnit argumenty druhé strany, jakož i zjištění soudu v dané věci.²⁶

S ohledem na výše uvedené, zejména na její ústavní zakotvení v rámci Listiny základních práv a svobod, je však nutné zásadu kontradiktornosti chápat nejen jako zásadu, která ovládá civilní řízení sporné, ale v modifikované podobě i řízení tzv. nesporné, kde není hlavním zdrojem objasnění skutkového stavu v daném řízení především ona kontradikce mezi účastníky daného řízení. Kontradikce, resp. její absence, není však pojmovým znakem nesporného civilního procesu, neboť i v nesporných řízeních může dojít ke kontradikci, tedy ke sporu v rámci nesporného řízení a to například v rámci rozhodování o výše výživného nebo v řízeních o svěření dítěte do péče jednoho z rodičů.²⁷ Před tímto užším pojetím zásady kontradiktornosti, která je spojována pouze se sporným civilním procesem, varuje A. Winterová, která zdůrazňuje nutnost širšího chápání kontradiktornosti i v nesporných věcech právě s ohledem na ústavněprávní základ této zásady.²⁸ Shodně zastává širší pojetí i R. Zahradníková²⁹ a K. Kandová.³⁰

V rámci občanského soudního řádu (dále jen „o.s.ř.“), jako právního předpisu pro civilní sporné řízení, je zásada kontradiktornosti explicitně zakotvena v rámci ust. § 119a a § 123 o.s.ř., případně též ust. § 126 odst. 3 o.s.ř.,³¹ přičemž k některým dílčím pravidlům civilního procesu se došlo právě s ohledem na již zmíněné ústavní zakotvení a povahu zásady až soudní judikaturou.³² Ve smyslu ust. § 123 o.s.ř. platí, že účastníci mají právo vyjádřit se k návrhům na důkazy a ke všem důkazům, které byly provedeny. Toto právo zahrnuje právo se vyjádřit důkazním návrhům, dále za druhé právo vyjádřit se k důkazům prováděným bez návrhu, ke skutečnostem obecně známým a známým z úřední činnosti soudu a za třetí právo vyjádřit se k již provedenému důkazu.³³ Právo vyjádřit se k důkazním návrhům v sobě zahrnuje možnost účastníka řízení vyjádřit se k navrhovaným důkazům druhé strany, zejména s ohledem na

²⁴ Nález Ústavního soudu České republiky se sp. zn. II. ÚS 323/07 ze dne 2.12.2008.

²⁵ Srov např. Nález Ústavního soudu České republiky se sp. zn. III. ÚS 1139/15 ze dne 16. 2. 2016.

²⁶ KŘIVÁČKOVÁ PETROV, J.: Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním. In: Acta Iuridica Olomucensia, 2011, č. 1/2011, s. 117 – 124.

²⁶ Nález Ústavního soudu České republiky se sp. zn. II. ÚS 323.

²⁷ LAVICKÝ, P. a kol.: Zákon o zvláštních řízeních soudních. Zákon o veřejných rejstřících. Řízení nesporné - praktický komentář. Praha: Wolter Kluwer, 2015, s. 3 – 4.

²⁸ WINTEROVÁ, A. - MACKOVÁ, A. a kol.: Civilní právo procesní. První část – Řízení nalézací. Praha: Linde, 2014, s. 67 – 68.

²⁹ ZAHRADNÍKOVÁ, R. a kol. Civilní právo procesní. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 49. Shodně zřejmě i A. Rozehnal, k tomu srov. ROZEHNAL, A. Strategie civilního procesu. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 9.

³⁰ KANDOVÁ, Katarína: Pojem pravdy (nejen) v trestním řízení a některé související instituty. In: Právník, roč. 156, 2017, č. 10, s. 842-857.

³¹ LAVICKÝ, P. a kol.: Občanský soudní řád I. Zákon o rozhodování některých kompetenčních sporů. Praktický komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 501 a násl.

³² Např. Povinnost soudu doručovat tzv. repliku, k tomu např. Nález Ústavního soudu se sp. zn. III. ÚS 1139/15 ze dne 16.2.2016.

³³ Srov. SVOBODA, K. - SMOLÍK, P. - LEVÝ, J. - ŠÍNOVÁ, R. a kol. Občanský soudní řád. 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2017, s. 536.

případnou nadbytečnost takového důkazu nebo o jeho důležitost pro zjištění skutkového stavu.

Zásada kontradiktornosti ve smyslu ust. § 123 o.s.ř. v sobě zahrnuje však i právo vyjádřit se ke skutečnostem obecně známým či soudu známým z úřední povinnosti, jakož i k důkazům, které soud provádí bez návrhu.³⁴ Z principu kontradiktornosti totiž vyplývá, že *rozhodnutí soudu nemůže být založeno na ničem, co nebylo předmětem diskuse stran, resp. co jim nebylo předloženo k diskusi. Nemůže být založeno ani na skutečnostech, které jsou známy jen soudci, ale nebyly prodiskutovány stranami.*³⁵

Účastníci řízení mají samozřejmě také právo vyjádřit se k již provedeným důkazům, přičemž obsahem vyjádření k provedenému důkazům může být hodnocení jeho vypovídající hodnoty, jeho dopadu na skutkový stav, ale také vyjádření nesouhlasu s jeho provedením, tvrzením jeho nezákonnosti či nepravdivosti.³⁶

K judikovaným pravidlům civilního procesu lze zmínit příkladně povinnost soudu doručovat tzv. repliku (případně dupliku či tripliku) druhému účastníku řízení. Replikou se rozumí reakce žalobce na vyjádření žalovaného k podané žalobě, přičemž následnou reakci žalovaného na repliku žalobce označujeme jako dupliku, následná reakce na dupliku se nazývá triplika. Občanský soudní řád však výslovně nezakotvuje povinnost soudu doručování repliky (dupliky nebo tripliky), to bylo dovozeno judikaturou³⁷ a závěry právní vědy³⁸ právě interpretací zásady kontradiktornosti řízení a práva na spravedlivý proces. Ústavní soud v citované věci uzavřel, že *možnost vyjádřit se ke skutečnostem, které jsou podkladem pro soudní rozhodnutí, musí mít strany řízení tím spíše, pokud ve věci neprobíhá veřejné projednání a strany nejsou slyšeny ústně. Porušení zásady kontradiktornosti tím, že stranám není dána příležitost vyjádřit se k argumentaci protistrany, je proto způsobilé založit porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy (srov. dále rozsudky Evropského soudu pro lidská práva Mareš proti České republice ze dne 26. 10. 2006 č. 1414/03, § 30–32; Vokoun proti České republice ze dne 3. 7. 2008 č. 20728/05, § 26–29, Hudáková a další proti Slovensku ze dne 27. 4. 2010 č. 23083/05), tj. práva na spravedlivý proces.* Současně však dodal, že porušení povinnosti soudu doručit druhé straně tzv. republiky není vždy způsobilé založit porušení práva ve spravedlivý proces podle čl. 6 Úmluvy, a to například za předpokladu, že daný procesní úkon (replika, duplika nebo triplika) je úkonem zjevně formalistický, který nemá potenciál ovlivnit rozhodnutí soudu ve věci (ve smyslu maximy *de minimis non curat praetor*). Porušení této zásady tedy předpokládá určitou míru intenzity zásahu.

IV. ZÁVER

Zásada kontradiktornosti patří mezi nejdůležitější principy moderního soudního řízení, je to tedy společný prvek jak trestnímu, tak i civilnímu procesu. Uplatnění principu kontradiktornosti v řízení však v trestním procesu odlišuje – nejde pouze o divergenci mezi kontinentálním a anglo-americkým trestním procesem, ale v rámci našeho reformovaného kontinentálního modelu o projevy kontradiktornosti ve vyšetřovací fázi (tzv. inkvizice speciální) a zejména v řízení před soudem.

Zásada kontradiktornosti v trestním řízení je v kontinentálním pojetí byla po dlouhá léta pojímána jako právo na přístup k informaci a reakci na ni, stejně tak byla vykládána

³⁴ Podle ust. § 120 odst. 2 o.s.ř. platí, že soud může provést jiné než účastníky navržené důkazy v případech, kdy jsou potřebné ke zjištění skutkového stavu a vyplývají-li z obsahu spisu. Neoznačí-li účastníci důkazy potřebné k prokázání svých tvrzení, vychází soud při zjišťování skutkového stavu z důkazů, které byly provedeny.

³⁵ Nález Ústavního soudu sp. zn. IV.ÚS 216/16, ze dne 9. 2. 2017.

³⁶ SVOBODA, K. - SMOLÍK, P. - LEVÝ, J. - ŠÍNOVÁ, R. a kol. Občanský soudní řád. 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2017, s. 536.

³⁷ Např. Nález Ústavního soudu se sp. zn. III. ÚS 1139/15 ze dne 16. 2. 2016.

³⁸ Např. ZÁHRADNÍKOVÁ, R. a kol.: Civilní právo procesní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 169.

i Evropským soudem pro lidská práva. V těchto intencích pak český trestní řád je možné považovat za předpis, který v sobě zahrnuje prvky kontradiktornosti. Do budoucna lze předpokládat, že dojde k dalšímu posilování sporné povahy trestního řízení, nicméně rovnost stran v trestním řízení je pouze iluzorní, neboť strany v trestním řízení (obhajoba a obžaloba) si mohou být rovny pouze v právech, nikoliv však v povinnostech (např. obhajoba nemá a nemůže mít v trestním řízení povinnost prokazovat svoji nevinu). Touží-li zákonodárce posílit spornou povahu trestního řízení, neměl by tak činit ani opuštěním zásady vyhledávací (§ 2 odst. 5 alinea ultima tr. řádu), ani zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce.

V civilním procesu jde zejména o diferenciaci mezi sporným a nesporným řízením. Zásada kontradiktornosti v civilním procesu je bohužel, oproti trestnímu procesu, právní vědou opomíjena, přestože stejně jako v trestním procesu je zásada kontradiktornosti i v civilním procesu zásadou neopominetelnou, tedy zásadou, bez které by civilní sporný ale i nesporný proces nemohl plnit svoji funkci. Lze však očekávat, že v rámci rekodifikace českého sporného civilního procesu budou právě projevy zásady kontradiktornosti jedním ze zásadních témat, které bude třeba řešit.

Jelikož je zásada kontradiktornost společná jak civilnímu procesu tak procesu trestnímu, sic v modifikované uzpůsobené vzhledem k zásadním odlišnostem obou těchto procesů, jedná se o zásadu, která odpovídá ústavnímu právu na spravedlivý proces, do kterých jsou zařazeny také například principy odpovídající principům organizace soudnictví. Z hlediska teorie zásad tak není zásada kontradiktornosti tou zásadou, která by umožnila odlišit systém civilního a trestního procesu.

KLÍČOVÉ SLOVÁ

Zásada kontradiktornosti, trestní proces, civilní proces, rovnost zbraní, úloha soudce, zásady práva

KEY WORDS

Principle of contradictory, criminal proceedings, civil proceedings, equality of arms, the role of the judge in the proceedings, principles of law

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2018.
2. KANDOVÁ, Katarína.: Pojem pravdy (nejen) v trestním řízení a některé související instituty. In: Právník, roč. 156, 2017, č. 10.
3. KŘIVÁČKOVÁ PETROV, J.: Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním. In: Acta Iuridica Olomucensia, 2011, č. 1/2011.
4. LAVICKÝ, P. a kol.: Občanský soudní řád I. Zákon o rozhodování některých kompetenčních sporů. Praktický komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2016.
5. LAVICKÝ, P. a kol.: Zákon o zvláštních řízeních soudních. Zákon o veřejných rejstřících. Řízení nesporné - praktický komentář. Praha: Wolter Kluwer, 2015.
6. MIČKAL, M.: Úloha soudce a aktivita stran při provádění výslechu svědka v řízení před soudem, Trestní právo, 2018, č. 1.
7. MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019.
8. MULÁK, J.: Zásada kontradiktornosti trestního řízení: evropské souvislosti a česká reflexe. Bulletin advokacie, 2019, č. 3.
9. OLEJ, J. – KOLCUNOVÁ, M. – KOLCUN, J.: Kontradiktornosť v trestnom konaní, Bratislava: C. H. Beck, 2014.

10. PELC, V.: Kontradiktornost – realita nebo chiméra českého trestního procesu? In: JELÍNEK, J. a kol.: Ochrana základních práv a svobod prostředky trestního práva procesního. Praha: Leges, 2020 (v tisku).
11. REPÍK, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha 2002.
12. ROZEHNAL, A. Strategie civilního procesu. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020.
13. ŘÍHA, J.: Vybrané aspekty použitelnosti protokolů o dřívějších svědeckých výpovědích v hlavním líčení s ohledem na judikaturu ESLP. In: JELÍNEK, J. a kol.: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018.
14. SVOBODA, K. - SMOLÍK, P. - LEVÝ, J. - ŠÍNOVÁ, R. a kol. Občanský soudní řád. 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2017.
15. WINTEROVÁ, A. - MACKOVÁ, A. a kol.: Civilní právo procesní. První část – Řízení nalézací. Praha: Linde, 2014.
16. ZAHRADNÍKOVÁ, R. a kol. Civilní právo procesní. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015.
17. ZAHRADNÍKOVÁ, R. a kol.: Civilní právo procesní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.
18. ZAORALOVÁ, P.: Procesní použitelnost důkazů v trestním řízení a její meze. Praha: Leges, 2018.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORŮ

JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.

Odborný asistent

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta, Katedra trestního práva

nám. Curieových 901/7

116 40 Praha 1

E-mail: mulakj@prf.cuni.cz

JUDr. Vladislav Vnenk

Asistent

Západočeská univerzita v Plzni

Právnická fakulta, Katedra ústavního a evropského práva

Sady Pětatřicátníků 14

306 14 Plzeň

E-mail: vnenk@vnenk.cz